
STAROČESKÝ, STAROSLOVANSKÝ A STAROSLOVĚNSKÝ K VÝZNAMOVÝM POLÍM TŘÍ ADJEKTIV

JAROSLAV DAVID

OLD-CZECH, OLD-SLAVIC, AND OLD-CHURCH-SLAVIC – ON THE SEMANTIC FIELDS OF THREE ADJECTIVES

The goal of the study is to examine the semantics of adjectives *staročeský* [old-Czech], *staroslovanský* [old-Slavic], and *staroslověnský* [old-Church-Slavic]. The analysis is based on their collocations in the Czech National Corpus data, specifically in the synchronic written corpus SYN, version 8; there, their appearances are compared in the fiction, academic, and opinion journalism subcorpora. The adjectives are used in two basic meanings – they refer to the linguistic-literary facts and to the cultural-historical ones. The adjectives *staroslovanský* and *staroslověnský*, regarding the world of Old Slavs and the old-Church-Slavic language, are the most semantically transparent. In case of the adjective *staročeský*, a reference to the events, cuisine, and food is the striking feature, mostly in opinion-journalism texts; it reflects the usage of the adjective in marketing texts with a semantic shift to 'having a good quality, traditional'.

Keywords: collocation analysis, corpus, old-Czech, old-Slavic, old-Church-Slavic, personal names

1 ÚVOD

V roce 1890 vyšel v *Národních listech* článek „Naše beletristické časopisy“ mladého radikálního publicisty Huberta Gordona Schauera, v němž se zamýšlel nad stavem a tématy české literatury. Velmi ostře se v něm vymezil vůči realistické historické próze, která si libovala v líčení a popisu dobových realit: „[...] už známe mnohem líp nežli Dalimil a Veleslavín, jakou naši předkové měli kuchyň, jak se ženili a vdávali a jak hráli v karty. To vše jsou moc zajímavé věci; ale když člověk vezme do ruky kterýkoli časopis, kterékoli číslo jeho, a tam se neustále dovídá toho, co starší Čechové dělali, věru, že se

mu musí namanout otázka, zdali mladí Čechové něco dovedou dělat, mimo psát a číst, co dělali staří“ (Schauer 1917: 204–205). Zatímco Schauer se vůči „kultu“ staročesství vymezoval negativně, další dva pozdější příklady ukazují pozitivní hodnocení spojené s adjektivem *staročeský*. V novele Josefa Škvoreckého *Lvíče*, která vyšla na konci šedesátých let 20. století, se adjektivum *staročeský* vyskytuje dvakrát. Oči slečny Stříbrné vypravěč charakterizuje jako „staročeské a pomněnkové“, dívka Věra pak vlepí muži, který ji obtěžoval, „po kratší úvaze staročeskou facku“ (Škvorecký 1969: 39, 42). Přesuneme-li se z literárního textu do současného veřejného prostoru, pak se např. při procházce mezi stánky vánočních či velikonočních trhů setkáme s nejrůznějšími produkty, zejména potravinami, které se zaštiťují adjektivem *staročeský* – od punče, cukroví, přes trdelník až po gyros a hamburger.

V následujícím textu se zabýváme sémantickou analýzou tří složených adjektiv, a to *staročeský*, *staroslovanský* a *staroslověnský*. Na základě materiálu Českého národního korpusu se zaměřujeme na jejich současné vnímání prostřednictvím kolokační analýzy (k využití kolokační analýzy v sémantice a lexikografii přehledově např. Krishnamurthy 2009, Gries 2013, Geeraerts 2019: 175–182); v rámci podtématu se zabýváme antroponymy, která jsou v analyzovaném materiálu hodnocena jako „staročeská“. Výchoziskem analýzy jsou významy, které uvádějí základní výkladové slovníky moderní češtiny – Vášův a Trávníčkův *Slovník jazyka českého* (dále jako *SJČ*), *Příruční slovník jazyka českého (PSJČ)*, *Slovník spisovného jazyka českého (SSJČ)* a *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost (SSČ)*, první vydání 1978 a poslední verze dostupná v *Internetové jazykové příručce*; přihlížíme rovněž k Jungmannovu *Slovníku česko-německému* (1838) a Kottovu *Česko-německému slovníku* (1882).

1.1 KOLOKAČNÍ ANALÝZA VÝRAZŮ STAROČESKÝ, STAROSLOVANSKÝ A STAROSLOVĚNSKÝ

Kolokační analýza sledovaných adjektiv vychází z dat Českého národního korpusu, konkrétně korpusu SYN, verze 8 (*SYN v8*; Křen et al. 2019). Vyhledávali jsme kolokace lemmatu *staročeský*, *staroslovanský* a *staroslověnský* v rozsahu -2/+2. Zaměřovali jsme se pouze na kolokace se substantivy,

přičemž jsme sledovali odděleně výskyty v beletrii, oborové literatuře (odborných textech) a publicistice. Kolokace jsme vzhledem k většinou nízké frekvenci řadili sestupně dle hodnoty T-score (tabulky 1–9); T-score je asociční míra odrážející kolokace nenáhodné, pravidelné a ustálené. Jsme si vědomi toho, že zvolená asociční míra, na rozdíl od MI-score nebo v současnosti preferované logDice, dává velkou váhu frekventovaným kolokátům na úkor kolokátů řidších (Cvrček 2019). V tabulkách vždy uvádíme prvních 15 kolokací s nejvyšší hodnotou T-score, s výjimkou tabulky 3, do níž jsme zařadili i nejsilnější kolokaci s adjektivem (*tradiční*, viz část 2.1), a tabulek 4 a 7, kde korpusová data poskytla ve sledovaných kolokacích pouze 13 a 12 různých lemmat. Vzhledem k množství kolokací se v materiálu objevily výrazy, které sice na první pohled korespondují s nastíněnými tendencemi, ale při detailním pohledu jsme je v závěrech analýzy nezohlednili. Jedná se o kolokace *staročeský + hospoda* (tabulka 2) a *staroslovanský + medovina, salám* (tabulka 5). V prvním případě z 12 výskytů devět odkazuje k vlastnímu jménu (*Staročeská hospoda* v Řisutech, okr. Kladno), dva se týkají staročeského apelativa *hospoda* ‚pán, pán čeledi a dětí, hospodář‘ (Gebauer 1903: 469) a pouze jeden se váže k apellativu *hospoda* ‚hostinec‘ („A co se týká prostoru, tak jsem se nechtěl orientovat pouze na Čechy a Moravu, protože staročeských hospod a restaurací je myslím po Praze už dost“ – časopis *Obchod & finance* 2011). V druhém případě jde o dva výskyty ve výčtu názvů potravin s příjlastky – vedle sebe se ocitly názvy výrobků *Písecký gothajský salám* a *Staroslovanská medovina* (všechny výskyty spojení se týkají názvu výrobku *Staroslovanská medovina*).

2 SÉMANTIKA VÝRAZŮ STAROČESKÝ, STAROSLOVANSKÝ A STAROSLOVĚNSKÝ

2.1 SÉMANTIKA VÝRAZU STAROČESKÝ

Východiskem následující analýzy je rozbor významů, které výrazu *staročeský* přiřazují klíčové výkladové slovníky nové češtiny. Všechny čtyři výkladové slovníky češtiny, tedy *SJČ*, *PSJČ*, *SSJČ* i *SSČ* se shodují na třech významech, které můžeme zjednodušeně označit jako 1) lingvisticko-literární, 2) politický

a 3) kulturně-historický; Jungmannův *Slovník* uvádí pouze jeden význam, a to „starobylym Čechům vlastní“ (Jungmann 1838: 286), viz též Kott 1882: 631.

První význam je značně neostrý a neurčitý, jak ukazuje rovněž slovníková definice: „týkající se starého českého jazyka n. písemnictví, zejm. 14. stol.“ (PSJČ), zatímco SSJČ i SSČ: „staročeský jazyk (do konce 15. století)“; SJČ konkrétní časové určení či ohraničení neuvádí. O sporech a diskuzích o časovém vymezení staré češtiny jsme již pojednali jinde (David – Davidová Glogarová – Klemensová 2020, viz též Kosek 2016). Zde stojí za připomenutí fakt, že i v rámci celé periody předcházející nové češtině – tedy cca do poslední čtvrtiny 18. století (Kosek 2016) –, jež je zpravidla obecně označována jako *stará čeština*, lze na základě svědectví dobových pramenů vydělit minimálně dvě období – etapu předcházející období baroka a etapu předhusitskou – vnímaná z perspektivy následující periody jako „stará čeština“ (podrobněji k tématu David – Davidová Glogarová – Klemensová 2020: 114–115).

Druhý slovníkový význam adjektiva *staročeský* odkazující k politické orientaci („související se staročeskou stranou“) je dnes vnímán jako historismus. Žurnalistické označení *staročeši* pro Národní stranu vzniklo jako reakce na pojmenování její liberální frakce, oponentů Františka Palackého a Josefa Ladislava Riegra, výrazem *mladočeši* (*Jungčechen*, *Jung-Czechen*) v první polovině šedesátých let 19. století (Borovička – Kaše – Kučera – Bělina 2012: 66, 117).

Třetí význam je kulturně-historický, tedy „mající vztah k starým Čechům, zvl. pocházející od starých Čechů, vlastní starým Čechům“ (PSJČ), „po způsobu starých Čechů“ (SSJČ).

V Českém národním korpusu jsme sledovali kolokace výrazu *staročeský* v rozsahu -2/+2 (tabulky 1–3). Významové okruhy adjektiva *staročeský* lze rozdělit na dva vyhraněné typy a jeden typ přechodový. V beletristických textech převládá významová složka lingvisticko-literární (např. *památka*, *rukopis*, *přísloví*) a kulturně-historická (*strana*, *věrnost*, *furiantství*). Přechod mezi beletrií a publicistikou představují texty oborové literatury s tématy lingvisticko-literárními (*slovník*, *památka*, *slovo*, *text*) a kulturně-historickými (*tradice*, *památka*), přičemž v rámci druhé skupiny se výrazně vyzdělňuje podtéma gastronomie (např. *kuchyň*, *hosпода*, *recept*), jež bude hrát klíčovou roli v posledním typu textů, tedy v publicistice.

Jak již bylo naznačeno, nejvyhraněnější typ představují kolokace v publicistických textech, v nichž lingvisticko-literární rozměr významu není reflektován a naopak je zde zastoupen pouze okruh kulturně-historický, ovšem redukovaný na dva podtypy: 1) festivity, tradice (*jarmark, trh, Vánoce, pouť*) a 2) gastronomie (*kuchyň, zabijačka, specialita, jídlo*). Interpretací může být právě v případě označení akcí a produktů snaha zdůraznit jejich dlouholetou tradici, a tedy i vyšší kvalitu. Potvrzuje to nejen fakt, že se výraz nikde nevyskytuje ve spojení s negativním významem, ale i kolokační analýza. Adjektivum *staročeský* tvoří nejsilnější adjektivní kolokaci s výrazem *tradiční*, jedná se současně o jeho třetí nejsilnější kolokaci s plnovýznamovým slovem vůbec (tabulka 3), srov. např. *tradiční staročeský jarmark, tradiční staročeská zabijačka, tradiční staročeské jídlo*.

Tabulka 1 Lemma staročeský, SYN v8, beletrie				
Lemma	Freq	MI	T-score	logDice
strana	10	7,48	3,15	-3,64
památka	9	10,23	3	-0,89
rukopis	4	12,21	2	1,09
přísloví	3	13,34	1,73	2,21
věrnost	3	12,87	1,73	1,74
furiantství	2	17,27	1,41	6,04
pravost	2	13,58	1,41	2,45
píseň	2	8,43	1,41	-2,69
jméno	2	6,84	1,40	-4,28
jedovina	1	24,53	1	8,73
Verborum	1	24,53	1	8,73
retrográd	1	24,53	1	8,73
Ázie	1	21,80	1	8,45
lepenice	1	17,51	1	6,14
povijan	1	17,11	1	5,80

Tabulka 2 Lemma staročeský, SYN v8, oborová literatura				
Lemma	Freq	MI	T-score	logDice
kuchyň	43	9,72	6,55	2,08
slovník	33	11,89	5,74	4,24
památka	21	7,96	4,56	0,33
jarmark	18	10,16	4,24	2,52
slovo	18	6,26	4,19	-1,37
strana	18	4,84	4,10	-2,79
text	13	7,32	3,58	-0,31
přísloví	12	11,84	3,46	4,16
hospoda	12	8,32	3,45	0,69
tradice	12	7,28	3,44	-0,35
překlad	11	9,14	3,31	1,51
recept	11	8,37	3,31	0,73
název	11	6,19	3,27	-1,44
jídlo	10	6,96	3,14	-0,67
výraz	9	8,31	2,99	0,68

Tabulka 3 Lemma staročeský, SYN v8, publicistika				
Lemma	Freq	MI	T-score	logDice
jarmark	2858	12,43	53,45	9,50
máj	2313	12,38	48,09	9,39
tradiční	1220	7,88	34,78	5,26
trh	1149	7,06	33,64	4,44
Vánoce	985	9,09	31,33	6,39
kuchyň	978	9,18	31,22	6,48
tradice	748	8,20	27,26	5,54
pouť	596	9,51	24,38	6,70
zvyk	523	9,21	22,83	6,41
řemeslo	517	9,27	22,70	6,46
jméno	509	6,30	22,27	3,68

Lemma	Freq	MI	T-score	logDice
rychta	492	13,22	22,18	8,75
zabijačka	483	12,28	21,97	8,41
specialita	464	9,94	21,52	6,98
jídlo	378	7,16	19,31	4,50
bál	340	10,48	18,43	7,23

2.2 KOLOKACE VÝRAZU *STAROSLOVANSKÝ*

Výkladové slovníky nové češtiny spojují výraz *staroslovanský* se světem starých Slovanů, např. „pocházející od starých Slovanů, vlastní starým Slovanům“ (PSJČ), „týkající se starých Slovanů“ (SSJČ), resp. uvádějí zastarávající synonymní význam ‚staroslověnský‘. Výraz *staroslovanský*, stejně jako *staroslověnský*, se v Jungmannově *Slovníku* nevyskytuje; Kott je zná, u výrazu *staroslověnský* uvádí jako synonymum *starobulharský* (Kott 1882: 632; 1893: 771; ke genezi termínu pro nejstarší slovanský spisovný jazyk viz Hansack – Večerka 2016: 1753).

Všechny tři analyzované skupiny textů v *SYN v8* ukazují lingvistickou (*jazyk, slovo*) a zejména převládající kulturně-historickou složku významu, s důrazem na svět náboženství a rituálů jak v beletrii, tak v oborové literatuře a publicistice (*Svarog, kněžka, kletba, dědek ‚domácí bůžek‘; bůh, pohřebiště, bohyně*; tabulky 4–6). Jediným výrazem z oblasti gastroonomie (ke kolokacím *staroslovanský + medovina, salám* viz část 1.1), který zdánlivě narušuje jejich absenci, je *hodokvas*. V tomto případě se ale jedná o metaforické a ironické použití ve významu ‚hostina, kde se tráví pozvání hosté‘; oba doklady (v originále *uczta prastłowiańska*) se vyskytují v překladu esejů Czesława Miłosze *Zotročenuj duch*. Uvedené kolokace můžeme tedy interpretovat jako určité mystické vnímání světa starých Slovanů, zatímco svět starých Čechů je prezentován více materiálně (viz část 2.1). Protiklad prezentace světa starých Slovanů vůči materiálnímu světu starých Čechů možná souvisí i s vnímáním adjektiv *český* a *slovanský* – co je české, resp. staročeské, je nám uživatelům bližší, týká se nás jako Čechů a našich předků. Kdežto slovanské a staroslovanské je nám vzdálenější,

zahrnuje i další Slovary, a nehodí se tolik pro označení materiálních statků (zejména jídla a nápojů) jako adjektivum *staročeský*⁽¹⁾.

Tabulka 4 Lemma staroslovanský, SYN v8, beletrie				
Lemma	Freq	MI	T-score	logDice
kašubština	1	24,12	1	9,51
brebentění	1	20,81	1	6,45
Svarog ⁽²⁾	1	20,10	1	5,75
bazilišek	1	19,03	1	4,69
kněžka	1	17,67	1	3,34
kletba	1	16,23	1	1,90
dědek	1	15,59	1	1,26
plaz	1	15,26	1	0,93
mrav	1	15,20	1	0,88
dějiny	1	11,07	1	-3,26
praxe	1	10,59	1	-3,73
jazyk	1	10,47	1	-3,86
pokus	1	10,32	1	-4

Tabulka 5 Lemma staroslovanský, SYN v8, oborová literatura				
Lemma	Freq	MI	T-score	logDice
záduha ⁽³⁾	8	20,84	2,83	9,60
medovina	6	14,39	2,45	3,62
pohřebiště	4	13,63	2	2,86
jazyk	4	8,90	2	-1,86
období	4	7,76	1,99	-3
hradiště	3	13,09	1,73	2,32

1 Za tuto úvahu děkuji autorce/autorovi jednoho z anonymních recenzních posudků.

2 *Svarog* = staroslovanský bůh, otec slunce a ohně (OSN 1906: 411).

3 *Záduha* = institut společného vlastnictví majetku několika rodinami spojenými pokrevním příbuzenstvím (OSN 1908: 365).

Lemma	Freq	MI	T-score	logDice
kultura	3	7,79	1,72	-2,97
otázka	3	6,83	1,72	-3,93
doba	3	5,08	1,68	-5,68
hodokvas	2	15,63	1,41	4,81
osídlení	2	12,19	1,41	1,43
salám	2	11,94	1,41	1,17
bohoslužba	2	11,13	1,41	0,37
povídka	2	10,24	1,41	-0,52
mše	2	9,79	1,41	-0,97

Tabulka 6 | Lemma staroslovanský, SYN v8, publicistika

Lemma	Freq	MI	T-score	logDice
jméno	98	8,56	9,87	1,33
hradiště	77	14,24	8,78	6,93
bůh	51	9,84	7,13	2,61
slovo	48	7,27	6,88	0,05
původ	36	9,52	5,99	2,29
sídliště	24	8,74	4,89	1,51
pohřebiště	23	12,62	4,80	5,31
jazyk	22	7,82	4,67	0,60
chýše	21	13,61	4,58	6,21
zvyk	19	9,06	4,35	1,83
základ	18	6,49	4,20	-0,74
osídlení	17	11,75	4,12	4,46
bohyně	15	11,83	3,87	4,53
pěvec	15	11,23	3,87	3,96
název	15	6,23	3,82	-0,99

2.3 KOLOKACE VÝRAZU STAROSLOVĚNSKÝ

Posledním sledovaným výrazem je adjektivum *staroslověnský*. Pouze Vášův a Trávníčkův *Slovník jazyka českého* (Váša – Trávníček 1937: 1412) a *Příruční slovník jazyka českého* uvádějí jako plný ekvivalent k výrazu *staroslovanský* právě adjektivum *staroslověnský*; SSJČ i SSČ jej uvádějí u hesla *staroslovanský* a s charakteristikou, že jde o zastarávající význam. Nicméně, ve všech sledovaných výkladových slovnících je adjektivum *staroslověnský* významově nejostřeji vymezené – důraz je kladen na jeho souvislost se staroslověnštinou, popř. církevní slovanštinou, srov. „týkající se staroslověnštiny, církevněslovanský“ (PSJČ), „týkající se staroslověnštiny“ (SSJČ).

Uvedená terminologická sémantická charakteristika pak odpovídá kolokacím adjektiva *staroslověnský* v SYN v8. Sledované adjektivum se ve všech třech typech textů spojuje pouze s výrazy dokládajícími vazbu k liturgii a lingvisticko-literárnímu kontextu (tabulky 7–9).

Tabulka 7 Lemma staroslověnský, SYN v8, beletrie				
Lemma	Freq	MI	T-score	logDice
evangelium	2	16,80	1,41	2,28
zlomek	2	15,02	1,41	0,50
mluvnice	1	18,90	1	4,37
oratorium	1	16,61	1	2,09
fara	1	14,05	1	-0,47
kněz	1	12,93	1	-1,59
mše	1	12,55	1	-1,97
nahrávka	1	12,32	1	-2,20
řeč	1	11,24	1	-3,28
verze	1	10,87	1	-3,65
bratr	1	10,67	1	-3,85
sníh	1	10,47	1	-4,05

Tabulka 8 Lemma staroslověnský, SYN v8, oborová literatura				
Lemma	Freq	MI	T-score	logDice
jazyk	16	10,91	4	0,14
liturgie	7	16,10	2,65	5,31
legenda	7	10,76	2,64	-0,02
text	6	9,35	2,45	-1,42
slovník	5	12,31	2,24	1,53
památka	5	9,04	2,23	-1,74
písemnictví	4	14,65	2	3,86
překlad	3	10,41	1,73	-0,36
centrum	3	6,47	1,71	-4,30
básnictví	2	15,71	1,41	4,87
opis	2	14,06	1,41	3,26
vzdělanost	2	12,57	1,41	1,79
mnich	2	11,62	1,41	0,84
písmo	2	10,95	1,41	0,17
mše	2	9,80	1,41	-0,97

Tabulka 9 Lemma staroslověnský, SYN v8, publicistika				
Lemma	Freq	MI	T-score	logDice
jazyk	110	10,59	10,48	2,92
legenda	103	11,52	10,15	3,86
text	85	10,07	9,21	2,40
liturgie	56	15,99	7,48	8,14
Sázava	42	10,09	6,48	2,42
slovník	40	12,20	6,32	4,51
písemnictví	31	14,49	5,57	6,70
zpěv	28	10,15	5,29	2,48
mše	23	10,21	4,79	2,54
chorál	18	13,41	4,24	5,64
písmo	18	11,01	4,24	3,33

Lemma	Freq	MI	T-score	logDice
klášter	18	9,36	4,24	1,69
jméno	18	6,55	4,20	-1,11
hlaholice	16	17,28	4	8,47
překlad	15	9,63	3,87	1,95

3 KOLOKACE STAROČESKÉ/STAROSLOVANSKÉ JMÉNO

V analyzovaném materiálu se opakovaně vyskytla kolokace sledovaných adjektiv se substantivem *jméno* (tabulky 1, 3, 6, 9). Jedná se jednak o výklad toponym, především místních jmen („Dnešní jazykověda odvozuje název [Dobrouťov, okr. Jihlava – pozn. JD] vesnice od staročeského osobního jména Dobrůt“ – *Jihlavské listy* 2005) nebo diachronní charakteristiku antroponymie („Ženský protějšek staročeského mužského jména Radomil se vykládá jako ‚rozradostňující a milá‘“ – *Lidové noviny* 2005), jednak se kolokace *staročeský* + *jméno* týkají také volby a hodnocení antroponym zejména v současnosti narozených dětí. Výskyty kolokace *staroslovanský* + *jméno*, popř. synonymně vnímané *staroslověnský* + *jméno*, odkazují pouze k rubrikám, kde se vysvětluje původ jmen. Zaměříme se tedy na druhé téma, totiž kolokace *staročeský* + *jméno*, jež je nejpočetněji zastoupena v publicistice (tabulka 3). Tento typ dobře ilustruje úryvek z deníku *Blesk* (2003): „Okouzlení nastávajících rodičů netradičními jmény podle hrdinů zahraničních telenovel je našťástí to tam. Zároveň ochladl i zájem o ryze staročeská jména našich prababiček. Snad největšího pádu se dočkali Josefové a Aničky. Loni v matrikách jasně vévodily Terezy a Kateřiny. U chlapců přetrvává nadvláda ‚silné čtyřky‘ – Jan, Jakub, Tomáš a Martin.“

Co jsou to tedy tzv. „staročeská jména“? Jan Svoboda v monografii *Staročeská osobní jména a naše příjmení* charakterizuje analyzovaný materiál následovně: „Antroponymický materiál, zpracovaný v této studii, je založen na excerpci z pramenů od nejstarších dob do počátku XV. století, pokud byly v nové době vydány tiskem. Konečný termín je rok 1419 jako

významný předěl českých dějin hospodářských, sociálních i politických“ (1964: 21).⁴ Jeho hodnocení staročeského období se tedy shoduje s gebauerovskou periodizací, která za jádro staré češtiny považuje texty zhruba do počátku 15. století.⁵

Příspěvky, v nichž jsou tématem rodná jména a hodnocení jejich „staročeského“ charakteru, prezentují současné vnímání publicistů, rodičů, matrikářek, popř. samotných nositelů antroponym. Pro ilustraci uvádíme tři příklady: „Druhé děvčátko je o něco menší. Budou se jmenovat Vlasta a Milada, přeje si novopečený tatínek staročeská jména“ (*Deníky Bohemia* 2005); „od roku 2000 u dívek takřka pravidelně vítězí Tereza, chlapcům zase již od devadesátých let, stejně jako v roce 1910, vévodí Janové. Zároveň však lze pozorovat návrat typicky staročeských jmen, například Antonie či Antonín“ (*Týden* 2017); „takovou situaci zažili i při druhém těhotenství. Ve hře byla ještě Klárka a staročeské jméno Františka, nakonec zvítězila Monika, nastínila Adamová s tím, že tatínek u porodu neomdlel, ale má zážitek na celý život“ (*Deníky Bohemia* 2012). Zaměříme-li se na konkrétní příklady těchto jmen, pak zjišťujeme, že je jejich soubor možné rozdělit na dvě skupiny. První skupinu představují rodná jména v užším slova smyslu staročeská, která byla typická pro období zhruba do roku 1500 – jména jako *Václav, Jan, Bartoloměj* či *Dorota* (Pleskalová 2011: 55–69). V druhém případě, z lingvistického pohledu absurdním vzhledem k tomu, co víme o vývoji české antroponymie, jsou pak staročeskými jmény rozuměna antroponyma, která razantně vstoupila do české soustavy rodných jmen až v 17. a 18. století a významně poznamenala její podobu až do konce 20. století. Jedná se o tzv. barokní jména, dnes už běžně nedávaná, byť vykazující i ve 20.

4 Srov. Pleskalová 1998: 8: „Materiálovou základnu této práce tvoří staročeská antroponyma doložená ve vybraných latinských textech z 11.–13. století.“

5 Srov. Gebauer 1903: IV: „Co slovník staročeský obsahovati má, samo se vyrozmívá. Má v něm zajisté býti všechna látka jazyka českého, dochovaná v památkách od doby nejstarší až do ustálení jazyka spisovného nového. Úplnosti této nebude mi lze dosíci, ale přece chci se snažiti, aby tohoto ideálního úkolu co mi možno největší část dosažena byla již Slovníkem mým; chci zejména, aby obsahoval všechnu lexikální látku památek do polovice stol. XIV. incl., skoro všechno ze sklonku stol. XIV. a všechno důležitější z XV., ano i z poč. XVI. stol.“

století vlny zájmu, např. *Josef, František, Antonín, Marie, Terezie* (Doskočil 1941: 59–60, Kopecný 1974: 21–23, Pleskalová 2011: 97–102).⁶⁾

4 ZÁVĚRY

Synchronně zaměřená sémantická analýza tří adjektiv, *staročeský*, *staroslovanský* a *staroslověnský* ukázala, že se liší jejich významová pole v závislosti na užití v konkrétním typu textu. Sémanticky nejobecnější je adjektivum *staročeský*, jehož použití není spojeno s žádnou konkrétní historickou etapou, jak ukazuje i spojení *staročeské jméno*. V závislosti na typu textu je kladen důraz na jeho hodnotu lingvisticko-literární (beletrie), kombinaci hodnoty lingvisticko-literární a kulturně-historické (oborová literatura), nebo pouze na hodnotu kulturně-historickou s důrazem na použití v pojmenování festivit (*staročeský jarmark*) a produktů z oblasti gastronomie (*staročeská kuchyň*). Naproti tomu výrazy *staroslovanský* a *staroslověnský* se vztahují ke světu starých Slovanů a staroslověnskému jazyku; označují tedy od současnosti vzdálenější minulost, než je „staročeský svět“, čemuž odpovídají i kolokace z oblasti kulturně-historické (náboženství, rituály), v případě sémanticky nejvyhraněnějšího adjektiva *staroslověnský* kolokace z oblasti lingvisticko-literární. Nápadným rysem, zejména v případě adjektiva *staročeský*, jak ukazují publicistické texty, je jeho marketingové využití ve významu ‚kvalitní, tradiční‘, zejména v názvech potravinářských produktů; srov. též užití výrazu *staropolski* v současné polštině, např. *kuchnia staropolska*, *bigos staropolski* (Czerwiński 2005, Krupa 2010, Jaros 2011, Kowalik 2013); k marketingovému používání přívlastku *staročeský*, včetně využívání „staročeských“ jazykových prostředků a grafiky, a to na příkladu webových prezentací restaurací a hospod, viz David – Miffek 2020. Tento způsob odpovídá použití dalších přívlastků v názvech produktů, v jehož pozadí je přítomna marketingová funkce s důrazem na kvalitu a tradici, např. *sedlácký, selský, tradiční*, nebo akcentující vztah ke konkrétnímu regionu, např. *jihocheský, va-*

6 Pro ilustraci uvádíme pořadí vybraných „barokních“ chlapeckých a dívčích jmen v dávaných v lednu 2009 a 2019 dle dat ČSÚ: Josef (21. / 31.), František (25. / 32.), Antonín (27. / 15.), Marie (17. / 21.).

lašský, z Vysočiny. V druhém případě se jedná o jeden z projevů tzv. nového regionalismu (*new regionalism*), jímž evropská společnost v posledních desetiletích reagovala na globalizaci a evropskou integraci (srov. Semian – Chromý – Kučera 2016, Semian – Nováček 2017).

doc. Mgr. Jaroslav David, Ph.D.

Katedra českého jazyka Filozofické fakulty Ostravské univerzity

Reální 5, 701 03 Ostrava

jaroslav.david@osu.cz

Studie vznikla s podporou grantového projektu SGS č. 02/FF/2020–2021

Reflexe jazykové a jazykovědné problematiky v nelingvistických textech

(poskytovatel Ostravská univerzita, Filozofická fakulta).

PRAMENY A LITERATURA

BOROVÍČKA, Michael – KAŠE, Jiří – KUČERA, Jan P. – BĚLINA, Pavel
2012 *Velké dějiny země Koruny české XXIa* (Praha – Litomyšl: Paseka)

CZERWIŃSKI, Leszek

2005 „Przedsmak oscypka w Europie? O nazwach i oznaczeniach produktów rolnych i środków spożywczych w Polsce“; *Wspólnoty Europejskie* 13, č. 12, s. 21–26

CVRČEK, Václav

2019 „Asociační (kolokační) míry“; https://wiki.korpus.cz/doku.php/pojmy:asociacni_miry [přístup 21. 2. 2020]

ČSÚ

„Český statistický úřad. Nejoblíbenější dětská jména“; https://www.czso.cz/csu/czso/nejoblibenejsi_detska_jmena [přístup 21. 2. 2020]

DAVID, Jaroslav – DAVIDOVÁ GLOGAROVÁ, Jana – KLEMENSOVÁ, Tereza
2020 „Stará čeština v historické beletrii: reflexe jazykového konstruktů“; *Slovo a slovesnost* 81, č. 2, s. 111–125

DAVID, Jaroslav – MIFFEK, David

2020 „Adjektivum staročeský jako znak kvality v marketingových textech“ (rukopis)

DOSKOČIL, Karel

1941 „Náčrt dějin českých jmen křestních“; in V. Davídek – J. Doskočil – J. Svoboda, *Česká jména osobní a rodová* (Praha: Nákladem Rodopisné společnosti), s. 49–69

HANSACK, Ernst – VEČERKA, Radoslav

2016 „Staroslověnština“; in P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová, (eds.), *Nový encyklopedický slovník češtiny* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny), s. 1753–1758

GEBAUER, Jan

1903 *Slovník staročeský* (Praha: České grafické společnosti Unie)

GEERAERTS, Dirk

2019 *Teorie lexikální sémantiky* (Praha: Karolinum)

GRIES, Stefan Th.

2013 „50-something years of work on collocations. What is or should be next ...“; *International Journal of Corpus Linguistics* 18, č. 1, s. 137–166

JAROS, Violetta

2011 „Techniki nominacyjne w zakresie współczesnego nazewnictwa wyrobów piekarniczych i cukierniczych“; in M. Biolik – J. Duma (eds.), *Chrematonomia jako fenomen współczesności* (Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego), s. 215–233

JUNGMANN, Josef

1838 *Slovník česko-německý IV* (Praha: Josefa Fetterlová)

KOPEČNÝ, František

1974 *Průvodce našimi jmény* (Praha: Academia)

KOSEK, Pavel

2016 „Periodizace vývoje češtiny“; in P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová (eds.), *Nový encyklopedický slovník češtiny* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny), s. 1312–1314

KOTT, František Štěpán

1882 *Česko-německý slovník III* (Praha: Knihtiskárna Františka Šimáčka)

1893 *Česko-německý slovník VII* (Praha: Knihtiskárna Františka Šimáčka)

KOWALIK, Krystyna

2013 „Nazwy własne i ich pochodne w polskiej współczesnej nomenklaturze kulinarnej“; *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Linguistica*, 7, s. 157–166

KRISHNAMURTHY, Ramesh

2009 „Collocations“; in: K. Allan (ed.), *Concise Encyclopedia of Semantics* (Amsterdam: Elsevier), s. 97–100

KŘEN, Michal et al.

2019 „Korpus SYN, verze 8 z 12. 12. 2019“ (Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK). <http://www.korpus.cz> [přístup 10. 2. 2020]

KRUPA, Jan

2010 „Dziedzictwo kulinarne elementem atrakcyjności turystycznej regionu“; *Problemy Ekologii Krajobrazu*, 27, s. 451–455

OSN

1906 *Ottův slovník naučný XXIV* (Praha: Jan Otto)

1908 *Ottův slovník naučný XXVII* (Praha: Jan Otto)

PLESKALOVÁ, Jana

1998 *Tvoření nejstarších českých osobních jmen* (Brno: Masarykova univerzita)

2011 *Vývoj vlastních jmen osobních v českých zemích v letech 1000–2010* (Brno: Host)

PSJČ

„Příruční slovník jazyka českého“; <https://bara.ujc.cas.cz/psjc> [přístup 10. 2. 2020]

SEMIAN, Michal – CHROMÝ, Pavel – KUČERA, Zdeněk

2016 „Name as a regional brand. The case of Local Action Groups in Czechia“; *Journal of Language and Politics* 15, č. 6, s. 768–789

SEMIAN, Michal – NOVÁČEK, Aleš

2016 „Name as a regional brand. The case of Local Action Groups in Czechia“; *Journal of Language and Politics* 15, č. 6, s. 768–789

2017 „The reinterpretation of histories in identities of newly established regions. The case of Local Action Groups in Czechia“; *Hungarian Geographical Bulletin* 66, č. 4, s. 307–319

SCHAUER, Hubert Gordon

1917 *Spisy* (Praha: Kamilla Neumannová)

SVOBODA, Jan

1964 *Staročeská osobní jména a naše příjmení* (Praha: Nakladatelství Československé akademie věd)

SSČ

„Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost“; <https://ssjc.ujc.cas.cz/> [přístup 10. 2. 2020]

1978 *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (Praha: Academia)

ŠKVORECKÝ, Josef

1969 *Lviče* (Praha: Československý spisovatel)

VÁŠA, Pavel – TRÁVNÍČEK, František

1937 *Slovník jazyka českého* (Praha: František Borový)